

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2012/4.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

Johannes Vermeer, *Gezicht op Delft*, circa 1660-1661, 96,5 x 115,7 cm, olieverf op doek, Mauritshuis Den Haag.

H ET OOG VAN DE DICHTER

“VERMEER: GEZICHT OP DELFT” VAN WILLEM VAN TOORN

Ik maak je hierin aanwezig.
Je schaduw kondigt je aan
om een hoek. Boodschappen gedaan
in onzichtbare stegen. Bevend

Raakt geschilderd zonlicht je aan
als je verschijnt op de kade.
Gehoede regenten staan
te wachten op dode schepen.

Ze kijken je na. Joffer. Zeker
laat ik er één bij je slapen
vannacht, als ik je in leven
houd, driehonderd jaar hiervandaan.

Uit: *Een kraai bij Siena*, Em. Querido's Uitgeverij B.V., Amsterdam 1979.

Keurig verdeeld, die twee stadsgezichten van Johannes Vermeer. *Het straatje* in het Rijksmuseum, *Gezicht op Delft* in het Mauritshuis, waarvan het het topstuk is. Proust vond het het mooiste schilderij van de wereld. Het werd bezongen door dichters als Homero Aridjis en Edoardo Sanguineti. Bij ons inspireerde het onder anderen de Tachtiger Albert Verwey (1867–1937) en een jaar of zestig later, in 1979, Willem van Toorn, een helaas wat veronachtzaamde dichter, schrijver, auteur van jeugdboeken en essayist, geboren in 1935, die inmiddels zo'n veertig titels op zijn naam heeft staan, zijn vertalingen van onder anderen Kafka, Updike en Pavese niet meegerekend.

Over het in 1822 door Koning Willem I aangekochte schilderij, mogelijk (mede) verworven omdat de toren van de Nieuwe Kerk waarin de Zwijger begraven ligt er zo stralend uit oplicht, zal ik kort zijn. Het zijn vooral de nauwkeurige weergave van de lichtval, de gevarieerde verfbehandeling – waarbij dan gewezen wordt op de “pointilistische” schilderswijze van het blauwe schip rechts – en de magistrale dieptewerking die geprezen worden. Misschien heeft Ethel Portnoy het *Gezicht* nog het best gekarakteriseerd in haar bundel schetsen en verhalen *Vliegende vellen*. Ze vindt met recht dat het een ongelooflijk geluk is dat ze maar een paar straten weg woont van dit schilderij, zodat ze het vrijelijk kan zien wanneer ze wil, en eindigt haar verhaal dan met de vaststelling dat *Gezicht op Delft* “niet alleen een afbeelding is van de Tijd, maar ook van het Altijd. [...] De plaats waar Tijd en Altijd elkaar ontmoeten”. Albert Verwey, de atypische Tachtiger die vond dat literatuur geen uiting zou moeten zijn van hoogstpersoonlijke emoties en zintuiglijke indrukken maar een bovenindividueel, het liefst idealistisch karakter moest hebben, had een soortgelijke visie op het schilderij.

Willem van Toorn kijkt er heel anders tegenaan. Voor hem is het het decor van een toneelstuk waarvan hij de regisseur is. Verwey en hij behoren met Bernlef, C.O. Jellema en Vestdijk tot de top vijf van de dichters over beeldende kunst. Van Toorn dichtte over werk van onder meer Paolo Uccello, Giusto Utens, Constantijn Huygens, Co Westerik en Willem den Ouden. Verwey bleef meestal in eigen land en liet zich behalve door Gouden Eeuwers inspireren door generatiegenoten als George Breitner, Jozef Israëls, Jan Toorop en Floris Verster. Tom van Deel, onze grootste kenner van het beeldgedicht, stelde in 1988 niet alleen een bloemlezing met gedichten over beeldende kunst samen, *Ik heb het Rood van 't Joodse Bruidje lief*, maar schreef enkele jaren later met ‘Als ik tekenen kon’ ook een uitstekend essay over de beeldgedichten van Willem van Toorn, waarvan ik in deze bijdrage dankbaar gebruik heb gemaakt.

Maar eerst Verwey's ‘Delfse Vermeer, ziende naar Delft zoals hij het zal schilderen’:
“Een stad aan de overkant, / met torens, poorten, daken, / walschoeiingen en aken, /
wolkschaduw, zonnebrand. // Wij zien van de overzij / het voegschrift in haar muren, /
haar koele kleurglazuren, / haar verte en haar nabij. // Hoe overtreft haar glans / haar
spiegelschijn in 't water! – / Straalt zo de Godsstad later / tot schijn mijn stad van thans?”

Verwey presenteert zijn gedicht als een innerlijke monoloog van de schilder – vandaar die aanhalingstekens –, een monoloog voorafgaand aan het schilderen van het stadsgezicht. De schilder kijkt naar Delft, heeft aandacht voor de weersomstandigheden en de schilderachtige schoonheid van de stad, besteedt geen aandacht aan de mensen links vooraan en komt tot de slotsom dat de stad veel mooier is dan haar spiegelbeeld. Hij vraagt zich vervolgens af of op eenzelfde manier later het hemelse Jeruzalem het aardse Delft in schoonheid zal overtreffen. Delft wordt in verhouding tot “de Godsstad” wat de inferieure “spiegelschijn” is in verhouding tot de echte stad. Vermeer wordt bij hem misschien dan nog geen religieuze schilder, maar wel de schilder van een religieus werk; *Gezicht op Delft*, althans het niet-weerspiegelende gedeelte ervan, wordt een metafoor van het hemelse Jeruzalem. Tijd en Altijd ontmoeten elkaar – zie Portnoy.

Daarbij vergeleken is Willem van Toorns ‘Vermeer: Gezicht op Delft’ in allerlei opzichten een stuk frivoler. Hij speelt een ingenieus spel met de werkelijkheden van het dichten, het gedicht en het schilderij door ze door elkaar heen te laten gebeuren. In het gedicht wordt van een bijzaak, het door Verwey genegeerde groepje mensen op de kade, een hoofdzaak gemaakt. Een vrouw, de joffer uit de derde strofe, staat niet eens op het schilderij, maar wordt er door de dichter in de eerste versregel in aanwezig gemaakt. Of staat ze er toch op en is ze een van de beide dames op de voorgrond, die met het boodschappenmandje? Dat laatste wordt gesuggereerd doordat in *Gezicht op het Mauritshuis*, een verzameling lofzangen op schilderijen uit de collectie van het Haagse museum, in 1989 samengesteld door de toenmalige directeur, H.R. Roetink, het juist die twee vrouwen zijn die naast het gedicht van Van Toorn staan afgebeeld. De joffer heeft dan in het eerste bedrijf van het toneelstukje waarvoor Van Toorn *Gezicht op Delft* gebruikt boodschappen gedaan. In het tweede, het bedrijf dat je op het schilderij te zien krijgt, staat ze op de kade te praten. In het laatste is ze niet meer te zien, maar wordt ze verlangend nagekeken. De dichter die in tegenstelling tot de schilder, die meester is van de stilstand, meester is over de tijd, belooft als klap op de vuurpijl een van de “gehoede regenten” een plezierige nacht.

Op het schilderij is het altijd tien over zeven: zie de klok op de linker stadspoort. Van Toorn kan het misschien wel drie eeuwen later maken.

ANTON KORTEWEG
